

Rocznica podpisania „Memoriału 101”

31 stycznia 1976 roku do Sejmu PRL trafił „Memoriał 101” Najszerszy protest ludzi kultury, który stał się symbolem jedności inteligencji przeciwko dyktatowi partii.

1. Przyczyny protestów: Naruszenie suwerenności i wolności

W 1975 r. władze ogłosiły „Tezy na VII Zjazd PZPR”, które zakładały wpisanie do konstytucji trzech kontrowersyjnych punktów:

- **Przewodnia rola PZPR:** Ustawowe zagwarantowanie partii komunistycznej monopolu na władzę.
- **Sojusz z ZSRR:** Oficjalne wpisanie do konstytucji „trwałym i nienaruszalnym sojuszu PRL z ZSRR”, co w praktyce oznaczało rezygnację z resztek suwerenności.
- **Prawa uzależnione od obowiązków:** Zasada, według której państwo gwarantuje prawa obywatelskie tylko tym, którzy nienagannie wypełniają obowiązki wobec PRL.

Było to uderzenie w standardy demokratyczne i sprzeczność z podpisanym w sierpniu 1975 r. **Aktem Kończącym Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w Helsinkach**, w którym Polska zobowiązała się do respektowania praw człowieka.

2. Kalendarium oporu

Opór środowisk twórczych narastał falami, a główną metodą walki stały się petycje (listy otwarte).

- **5 grudnia 1975 – List 59:** Pierwsze zbiorowe wystąpienie zainicjowane przez prawnika **Jana Olszewskiego**. Podpisały go autorytety takie jak Zbigniew Herbert czy Wisława Szymborska. Domagali się wolności sumienia, wolnych związków zawodowych i zniesienia cenzury.
- **Styczeń 1976:** Do protestów dołączył **Episkopat Polski** (9 stycznia) oraz kolejna grupa naukowców (tzw. List 14).
- **31 stycznia 1976 – Memoriał 101:** Najszerszy protest ludzi kultury, zainicjowany przez Wiktora Woroszyńskiego i Jacka Bocheńskiego. Podpisany przez ponad setkę pisarzy i artystów (m.in. Stefana Kisielewskiego i Jerzego Waldorffa), stał się symbolem jedności inteligencji przeciwko dyktatowi partii.

3. Skutki i reakcja władz

Choć władze oficjalnie ignorowały protesty, pod wpływem presji społecznej i zainteresowania zachodnich mediów zdecydowały się na **pewne ustępstwa**:

1. **Złagodzenie języka:** Zamiast „wieczystego sojuszu” wpisano „nierozzerwalną więź przyjaźni polsko-radzieckiej”.

2. **Rezygnacja z warunkowości praw:** Wykreślono zapis uzależniający prawa obywatela od jego obowiązków.

Podczas głosowania w Sejmie 10 lutego 1976 r. tylko jeden poseł, **Stanisław Stomma** z koła „Znak”, odważył się wstrzymać od głosu, co było aktem wielkiej odwagi cywilnej.

Ważne pojęcie

Szykany – represje stosowane przez władze PRL wobec sygnatariuszy listów. Obejmowały one m.in. zakazy publikacji, zakazy wyjazdów zagranicznych, przesłuchania oraz utrudnianie kariery zawodowej.

Podsumowanie: Dlaczego to ważne?

Protesty z lat 1975–1976 były przełomem. Po raz pierwszy od lat intelektualiści różnych nurtów (katolicy, socjaliści, dawni członkowie partii) wystąpili wspólnie. Wydarzenia te przygotowały grunt pod powstanie zorganizowanej opozycji demokratycznej. Kilka miesięcy później, po wydarzeniach w Radomiu, Płocku i Ursusie, powstał Komitet Obrony Robotników (KOR).

Najważniejsze postacie opozycji lat 70.

Postać	Kim był(a)?	Rola i ciekawostka
Jan Olszewski	Adwokat, późniejszy premier RP.	Mózg operacji. To on wymyślił ideę listu protestacyjnego. Jako prawnik wiedział, jak uderzyć w zapisy w konstytucji.
Jacek Kuroń	Historyk, działacz społeczny.	Lider opozycji. Człowiek-legenda, który za swoje poglądy spędził w więzieniach PRL łącznie 9 lat. Współredagował treść protestów.
Wisława Szymborska	Poetka, noblistka.	Głos kultury. Jej podpis pod „Listem 59” był symbolem, pokazywał, że nawet wielcy artyści nie zgadzają się na ograniczanie wolności słowa.
Jerzy Andrzejewski	Pisarz (autor <i>Popiołu i diamentu</i>).	Łącznik. To on opatrzył Memoriał listem przewodnim do Sejmu. Był autorytetem, z którym władza musiała się liczyć.

Postać	Kim był(a)?	Rola i ciekawostka
Leszek Kołakowski	Filozof.	Intelektualny gigant. Kiedyś marksista, później krytyk komunizmu. Jego teksty dawały opozycji „paliwo” do dyskusji z władzą.
Antoni Słonimski	Poeta, felietonista.	Mistrz riposty. Przedwojenny inteligent, który uczył młodszych, jak walczyć o wolność piórem i humorem, nie dając się zastraszyć.
Halina Mikołajska	Wybitna aktorka.	Odwaga na scenie i poza nią. Jedna z niewielu osób ze świata teatru, która tak otwarcie angażowała się w pomoc prześladowanym robotnikom.
Stefan Kisielewski ("Kisiel")	Pisarz, polityk.	Skandalista i wizjoner. Słynął z ciętego języka i bezlitosnego wyśmiewania absurdów gospodarczych PRL-u.

Źródło: Rocznica podpisania „Memoriału 101” [online], dzieje.pl [dostęp 2026-02-05] (pol.).